

Vicent Simbor (ed.), *Ironies de la Modernitat. La ironia del Modernisme al Noucentisme*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2015, 277 pp., ISBN: 978-84-9883-811-4

Després de *La literatura davant el mirall* (2011), arriba un nou llibre fruit del projecte sobre la ironia literària que ja fa més de deu anys va emprendre el Grup de Literatura Contemporània de la Universitat de València. Si en anteriors edicions s'ocupaven de diferents autors del segle XX —entre els quals destaca l'estudi que Vicent Simbor dedica a L. Villalonga el 2013—, d'algunes modalitats com la ironia hipertextual i la ironia metaficcional —en forma de volums miscel·lanis publicats a Publicacions de l'Abadia de Montserrat, articles d'investigació en diverses revistes i un monogràfic conjunt a *Caplletra* el 2006—, en aquesta ocasió revisen la literatura dels períodes modernista i noucentista. A banda dels membres valencians, en aquesta darrera fase, el grup de recerca s'enriqueix amb els treballs d'investigadors estrangers i d'altres universitats catalanes: Brad Epps, Mònica Güell, Eberhard Geisler, Patrizio Rigobon, Magí Sunyer, Jordi Malé i Francesco Ardolino. El nou llibre és el primer conjunt d'estudis que ix a la llum en l'etapa més recent d'aquest vast projecte sobre la ironia i es completa amb el *Congrés Internacional «La ironia en les literatures occidentals des de l'inici del segle XX fins a 1939»* —celebrat a València al març de 2016—, a més d'un altre monogràfic, titulat *La ironia en la literatura catalana de preguerra*, publicat en el número 60 de *Caplletra*. Considerada globalment, la producció científica del grup constitueix una valuosíssima aportació a l'estudi sistemàtic de la ironia —«el trop de trops», segons Paul de Man— en diferents autors, moviments i gèneres de la literatura catalana contemporània, mitjançant una enorme varietat de perspectives crítiques i metodològiques.

Ironies de la Modernitat reuneix onze treballs que exploren l'obra d'autors cabdals del Modernisme i el Noucentisme com Joan Maragall, Josep Carner, Prudenci Bertrana, Víctor Català, Guerau de Liost, Eugeni d'Ors, Àngel Guimerà i Santiago Rusiñol. En comptes de comentar els capítols segons l'ordre en què figuren en el volum,

agruparé els estudis que s'encarreguen del mateix escriptor: en primer lloc, els que s'adscriuen al Modernisme i en segon, els noucentistes. Seguint un ordre cronològic, doncs, cal començar pel capítol de Ramon X. Rosselló titulat «Les ironies de situació en la construcció dramàtica d'Àngel Guimerà: el cas de *Terra baixa*». Es tracta d'un autor no pròpiament modernista, però sí modern, d'una importància transcendental en la cultura catalana contemporània. L'autor proposa un estudi detallat i sistemàtic de la ironia que el text adreça a l'espectador teatral —no la que sorgeix de la interacció entre els personatges— d'acord amb alguns dels teòrics més importants en la matèria: Douglas C. Muecke, Pierre Schoentjes i Pere Ballart. A través de nombrosos exemples, Rosselló analitza la funció que té la ironia en el subministrament de la informació que el text proporciona als espectadors i que incideix en les emocions que l'obra pretén despertar. L'autor conclou que, malgrat la ironia de situació o la ironia d'esdeveniments, *Terra baixa* constitueix una peça fortament pessimista palesa en la victòria de la injustícia sobre l'amor i la solidaritat.

En l'apartat dels capítols que s'ocupen del Modernisme, F. Ardolino inclou un estudi que podríem qualificar de «metacrític», titulat «Maragall i la *tongue-in-cheek*», en el qual adverteix sobre els riscos que comporta la sobreinterpretació del significat irònic en general i particularment en la poesia de l'escriptor modernista. Tractant-se d'una enunciació polifònica, la ironia genera en efecte una diversitat de sentits que pot conduir el crític del text a conclusions errònies —en aquest sentit, l'estudiós també subratlla l'excessiva idolatria de la crítica maragalliana. Per tant, la insistència del mateix Maragall en la teoria de l'espontaneïtat el col·loca en el grup dels autors que fingeixen instil·lar en les obres un significat ocult que, en realitat, és inexistent. En general, Ardolino accentua la presència escassa de la ironia en la poesia de l'autor modernista, més notable per contra en els seus articles periodístics. M. Güell corrobora aquesta conclusió en un altre capítol que explora l'epistolari i els articles maragallians, titulat «Maragall ironista? Pinzellades iròniques a les proses». L'autora també manifesta la dificultat de detectar la ironia en els textos escrits —a diferència dels orals— i proposa un estudi eminentment lingüístic —basat en Ballart i Schoentjes— que en efecte evita els excessos interpretatius a què es refereix Ardolino.

Seguint amb els escriptors modernistes, el títol de l'estudi de B. Epps, «Els jocs del “jo”: ironia, sinceritat i autoconsciència en les obres de Prudenci Bertrana», al·ludeix a la multiplicat de veus que posa en funcionament la ironia en els textos de l'autor de *Josafat*: certament, el narrador, desconcertat, bascula constantment entre dos pols —la sinceritat i l'astúcia, l'espontaneïtat i l'artificialitat, la rectitud i l'obliquïtat, la naturalitat i la desviació. La seua veritat —és a dir, «la» veritat— és sempre relliscosa, inescrutable, contradictòria, irònica. A partir d'aquesta concepció de la ironia com una figura de l'escissió, el distanciament i la incongruïtat, Epps explora temes com el

fracàs de l'artista, el dilema de la representació estètica, l'anticlericalisme i el desacord amb el Noucentisme. En aquest últim aspecte, la conclusió que extrau és que Bertrana sosté uns ideals contradictoris sobre la fidelitat a la natura i la realitat, en oposició a l'arbitrarisme i l'elitisme noucentistes. Per la seua banda, Carme Gregori planteja una anàlisi exhaustiva del fenomen irònic en «La ironia en la narrativa breu de Víctor Català: *Drames rurals, Ombrívols i Caires vius*». L'estudiosa ofereix un ric exemplari d'ironies en els relats i en els prefacs dels reculls: la ironia de situació, d'esdeveniments, verbal, narrativa, pictòrica, dramàtica, paròdica i com a menció. Al seu parer, l'estudi permet modificar la imatge transmesa per la crítica relacionada amb el pessimisme i el caràcter tràgic del món que recrea.

Dos capítols titulats «La ironia verbal en *L'auca del senyor Esteve*», de Vicent Simbor, i «La ironia trista de Santiago Rusiñol», de Magí Sunyer, amplien treballs anteriors dedicats en general a l'humor en aquest escriptor. Basant-se en un estudi de Philippe Niogret sobre Proust, Simbor remarca la presència aclaparadora de la ironia en la novel·la més rellevant de l'autor i matisa que correspon sempre al narrador i no als personatges; un narrador que, al contrari de la ironia cultivada pels noucentistes, resulta despietat i corrosiu. Des del punt de vista de la ironia entesa com un trop, els recursos verbals més notables que emprà Rusiñol són la inversió semàntica —com l'antífrasi, que se cimenta en el sobreentès—, la frase contradictòria —entre dos elements explícits que s'exclouen, com l'oxímoron, la paradoxa, els jocs de mots, les enumeracions xocants i el retrat satíric—, les hipèrboles iròniques i, finalment, les comparacions, metàfores i metonímies. Altres usos de la ironia que repassa el capítol són la ironia com a menció, és a dir, les repeticions i les imitacions que insinuen una burla o crítica. Simbor destina una secció específica a la ironia consistent en la repetició d'epítets amb un efecte distanciador —com «pobra»—, que permeten al narrador allunyar-se del comportament i el caràcter dels personatges, ridiculitzant-los. L'estudiós conclou l'anàlisi amb el comentari d'exemples de discurs reportat dels personatges, en què la ironia aflora en els comentaris del narrador entre parèntesis i fins i tot sense les seues postilles, ja que la comicitat resulta meridianament clara. Per a Simbor, Rusiñol destaca pel cultiu abundant de la ironia verbal, en contrast amb l'obra dels seus coetanis, caracteritzada per altres modalitats com la ironia de situació, la ironia del destí o la ironia del narrador. M. Sunyer, en canvi, se centra en la ironia amarga que també defineix aquest autor cabdal del Modernisme i relativitza, doncs, tant les apreciacions de Simbor com les d'altres crítics que hi veuen un marcat caràcter burlesc i popular en la seua producció literària. Centrant-se en *El poble gris* i *El català de la Manxa*, Sunyer explica el caràcter tragicòmic d'aquestes obres que revelen la tristesa per la pèrdua d'un ideal o la impossibilitat d'assolir-lo. En les conclusions, l'estudiós insisteix que cal tenir en compte l'evolució literària de Rusiñol per comprendre el

sentit de la ironia: especialment en *El català de la Manxa*, l'objecte de la ironia és, en el fons, ell mateix; en parodiar els ideals progressistes de republicans o anarquistes, en realitat jugava a exercir el seu paper com a representant dels bohemis decadentistes catalans, que renegaven de la massa i s'inhibien de la funció social assignada als artistes i intel·lectuals.

Els autors noucentistes estudiats en un altre conjunt de capítols són J. Carner, E. d'Ors i G. de Liost. En «Reflexions sobre la ironia de Josep Carner en protagonistes femenines d'*Auques i ventalls*», Ferran Carbó subratlla el paper de la «divina» ironia en l'obra carneriana, que adopta diferents formes —la ironia verbal i de situació, segons la terminologia de Muecke— i que resulta visible en l'elegància del llenguatge, l'observació amable i el tractament distanciat dels personatges, la societat i els costums. En ocasions, la ironia vira cap a la sàtira quan Carner ridiculitza els personatges i pretén divulgar un missatge ètic o moral. Carbó se centra concretament en les dames i les noies que apareixen en els poemes d'*Auques i ventalls* i fa un estudi exhaustiu dels procediments verbals irònics que fa servir el poeta per a descriure-les, en sintonia amb els postulats ideològics i morals noucentistes. Un dels apartats del capítol està dedicat íntegrament a l'anàlisi d'una de les composicions més representatives de Carner i del poemari en concret: «La bella dama del tramvia». Eberhard Geisler també s'ocupa del poeta noucentista en «Josep Carner o l'irònic dominat», un capítol que explora poemes inclosos en *Els fruits saborosos* o *Lloc* i algunes proses com les que pertanyen a *Les bonhomies*. Es tracta d'una reflexió al voltant de la idea d'unitat promulgada pel Noucentisme i que la ironia sol soscar. L'estudiós es pregunta si un escriptor noucentista pot ser irònic tenint en compte que el Noucentisme es fonamenta en la unitat i desterra en principi tota actitud de distància, oposició i desunió pròpies de la ironia. Al seu parer, aquesta paradoxa es resol en l'actitud de distanciament que el poeta adopta quan aquesta unitat no es produeix. En principi, el mateix Carner reivindica expressament el paper de la ironia, si bé amb una finalitat constructiva que, segons defineix Josep Pla, resulta sempre fina i suau, s'allunya del sarcasme i s'alia amb el sentiment d'alegria. En opinió de Pla, la ironia carneriana pretén combatre els llocs comuns, la idealització, l'excés, l'èmfasi i l'extravagància; en altres paraules, resulta totalment noucentista, ja que respon a la mesura, l'ordre i el seny característics d'aquest moviment. Geisler recorda que el filòsof Ferrater Mora troba en la ironia del poeta noucentista un exemple paradigmàtic del caràcter humil dels catalans. Finalment, l'estudi acaba amb una referència a la ironia dels romàntics —especialment de Schlegel i Novalis—, que més tard s'apropien les avantguardes i el deconstruccionisme perquè descompon la identitat i la subjectivitat. Òbviament, aquest tipus d'ironia és absent en l'obra noucentista de Carner, que privilegia la col·lectivitat, la convenció i la serenitat.

Els altres dos escriptors noucentistes examinats són G. de Liost i E. d'Ors. En «Homes, dones i ironia en les *Sàtires* de Guerau de Liost», Jordi Malé remarca que els versos irònics d'aquest autor responen a la intenció d'esperonar la reflexió moral en el lector. Com en el cas de Carner —o de Calders, recorda Malé—, la ironia de G. de Liost actua com un remei contra la grandiloqüència i reclama una actitud d'humilitat en l'ésser humà, que s'encarnen específicament en diverses figures masculines com un orador, un profeta, un baró o un hipòcrita, mentre que les dones són en termes generals mares i esposes. L'objecte de les ironies satíriques rau, doncs, en les petites passions i les mesquineses humanes. En suma, el poeta actua com un clàssic moralista que recorre a la sàtira i la ironia per retratar els defectes i els vicis de la societat. D'altra banda, Patrizio Rigobon, en «Eugeni d'Ors i la ironia: una aproximació entre filosofia, literatura i vida», assenyalava l'ambigüitat de la ironia orsiana i la funció que exerceix, a cavall entre filosofia i literatura. Rigobon puntualitza que convé tenir en compte el context cultural, polític i social per comprendre adequadament el significat de la ironia en aquest i altres escriptors. En concret, comenta les reflexions que d'Ors exposa en algunes *gloses* i que estan estretament vinculades amb el seu ideari; des d'aquest punt de vista, la ironia ha de ser honesta, serena, «civil», mesurada, fina, intel·ligent; noucentista, al capdavant, com ocorre en el cas de Carner. Per tant, d'Ors es proposa també en aquest aspecte instruir sobre el tipus d'humor acceptable en el model social i cultural que propugna.

En general, el volum destaca per la varietat teòrica de les anàlisis sobre un fenomen lingüístic i social tan complex —Epps es refereix, també irònicament, a la «qualitat còsmica de la ironia»—, una virtut que s'afegeix a la riquesa d'autors, obres i gèneres. Una idea que recorre tots els treballs que conformen el volum és la delicadesa amb què el crític ha d'obrar per desxifrar els significats contradictoris que suscita l'enunciat irònic, el risc de privilegiar-ne o de fixar-ne un, descartant la resta, o d'establir afirmacions taxatives sobre el missatge ideològic dels escriptors, perquè d'aquesta manera la interpretació anul·laria precisament l'ambigüitat volguda que l'escriptor vol atorgar al seu discurs —per això, en algun cas, les conclusions extrems són inevitablement incertes. Així doncs, la millor opció és exposar la diversitat de sentits que suggereix el text, les bretxes que obri, les contradiccions que revela, la impossibilitat d'establir un significat unívoc a unes obres caracteritzades a consciència per la pluralitat irreductible. Per això, la ironia, eficaç antídoto contra el dogma, resulta tan sana per a esperonar la circulació de les idees i evitar els discursos totalitzants.

ANTONI MAESTRE BROTONS
Universitat d'Alacant
 antoni.maestre@ua.es